

Ko se kregamo, se kregamo o senci

**Alojz
Steiner**

Po činu je generalmajor. Danes je predsednik zveze slovenskih častnikov, leta 2009 je bil imenovan za načelnika generalštaba Slovenske vojske in je to funkcijo opravljal do leta 2012. Pred tem je bil celo poklicno kariero vojak. V teritorialni obrambi je začel kot referent, leta 1991 je bil med osamosvojito vojno načelnik pokrajinskega štaba TO za vzhodno Štajersko.

Tekst

Ali Žerdin

Foto

Jure Eržen

Alojz Steiner je ob 50. obletnici teritorialne obrambe s kolegi iz uredniškega odbora uredil zbornik *Nastanek in razvoj slovenske teritorialne obrambe – del nacionalne vojaške tradicije*. 20. november 1968 je datum, ki predstavlja pomembno zgodovinsko prelomnico, saj je bil takrat ustanovljen slovenski glavni štab za splošni ljudski odpor.

“

Se spominjate leta 1968?

Bolj slabo. Takrat sem bil star 11 let.

Varšavski pakt je takrat zasedel Češkoslovaško.

Spominjam se, kako je oče doma poslušal radio. Zaskrbljen je bil. Invazija na Češkoslovaško je eden od razlogov za ustanovitev teritorialne obrambe ...

Zato sprašujem.

Tedaj so namreč ugotovili, da jugoslovanska armada takega preizkusa ne bi prestala. Jugoslavija takrat sicer ni bila neposredno ogrožena – obstajajo ocene, da je bila ogrožena posredno. Vendar so generali in politiki ugotovili, da bi armada na takšnem izpitku padla.

Menda bi bil reakcijski čas JLA obupno dolg. Teritorialna komponenta naj bi bila bolj odzivna.

Mobilizacija je eden od razlogov. Drugi razlog je v tem, da so bile glavne sile grupirane proti zahodu, ne pa proti vzhodu. S spremembami geopolitičnih razmer v petdesetih so enote JLA postavili bolj proti zahodu. Opustili so načrte o grožnji z vzhoda. Pomembno je tudi, da je bila jugoslovanska armada narejena po sovjetskem modelu. Bi-

stveno pa je, da bi v primeru napada na Jugoslavijo zapustila del njenega ozemlja. Ob nenadni agresiji velik del ozemlja tako ne bi bil branjen, temveč bi bil okupiran. Zato so začeli razmišljati, da se je treba vrniti k partizanskemu bojevanju. Ivan Gradišek, prvi komandant TO za vzhodno Štajersko, sicer partizan, mi je povedal, da ga je septembra 1968 klical Bojan Polak Stjenka in mu rekел: Oni bodo pogrnili, delamo partizane.

Kaj je s tem mislit?

Da bi jugoslovanska vojska padla na izpit, zato se je treba vrniti k partizanskemu načinu bojevanja.

Napad na Češkoslovaško je bil avgusta 1968. Torej je Stjenka o vrnitvi k partizanskemu bojevanju govoril še pred ustanovitvijo TO.

Tako je, še pred formalno ustanovitvijo. Sklepi o ustanovitvi partizanskih enot so bili sprejeti novembra 1968. Tedaj se je oblikoval slovenski glavni štab za splošni ljudski odpor. Sprejeti so bili tudi ukrepi za krepitev republiške obrambne pripravljenosti.

Jugoslavija je ves čas nihala – od centralizma k decentralizaciji in nazaj. So republiške teritorialne obrambe narejene po istem kopitu ali imajo svoje specifike?

Teritorialna obramba je produkt nasprotij med unitarnimi in decentralističnimi konceptom v Jugoslaviji. Decentralistična razmišljanja se intenzivirajo po obračunu z Rankovićem, hkrati pa ni prišlo do obračuna z vsemi centralističnimi silami, zlasti ne s centralisti v vojski.

Okupacija ČSSR je bila torej neke vrste alibi za to potezo?

Bila je zunanjji razlog. Obstajal pa je tudi notranji razlog: spopad med centralisti in – pogojno rečeno – konfederalisti. Še en razlog: ko so ugotovili, da lahko Sovjeti zasedejo katero koli državo, so želeli pokazati, da lahko v Jugoslaviji sami obvladujejo zadeve, in sporočali: »Ne potrebujemo zunanje pomoči.« Že obračun z Rankovićem je vseboval sporočilo, da oblast obvladuje razmere. Enako je veljalo potem leta 1972, ko so obračunali še s t. i. liberalci,

torej politiko, ki je imela nekoliko drugačen pristop in je nasprotovala strogo centralizirani državi.

Govorite o Stanetu Kavčiču, Savki Dabčević Kučar ...

Da. Ti so bili preveč liberalni, zato so z njimi morali obračunati. Vendar je bilo treba na drugi strani nekaj dovoliti. Oblast, ki ji je bil trd pristop k reševanju zadet zelo pri srcu, je morala malo popuščati. Spet pa ni toliko popuščala, kolikor so zahtevali »liberalci« v Sloveniji ali v sicer drugačnem primeru maspokovci na Hrvaškem. **Vi ste v TO prišli v času neke druge krize, v času, ko je umiral Josip Broz Tito, Sovjetska zveza pa je šla v Afganistan. Kako se je to poznalo znotraj teritorialne obrambe?**

TO kot taka obstaja od 23. februarja 1975. Do tedaj so obstajali teritorialne enote in partizanski odredi. Do leta 1975 se je torej govorilo o partizanskih teritorialnih formacijah. Novi zakon pa je določal, da je teritorialna obramba druga komponenta oboroženih sil. Ena komponenta je bila zvezna armada, torej JLA, druga komponenta pa so bile republiške obrambne formacije. Izhodišča so bila določena v zveznem in republiških zakonih, pristopi pa niso bili enaki. Najbolj je izstopal slovenski pristop. Morda je ta slovenska specifika posledica tega, kar se je zgodilo s slovensko partizansko vojsko aprila 1945. Slovenska partizanska vojska je bila namreč zadnja, ki je bila vključena v jugoslovansko armado in s tem praktično prenehala obstajati. Tako kot so po letu 1944 Jugoslavijo osvobajali, tako so partizanske odrede vključevali v jugoslovansko armado. Ker smo bili zadnji na vrsti, je bila slovenska partizanska vojska zadnja vključena v jugoslovansko armado in s tem tudi izginila. Resnica pa je, da je bil Jaka Avšič 28. novembra 1943 na pogovoru pri Titu. Vidmar mu je takrat v Jajcu napovedal, da bodo Tita predlagali za maršala. Avšič pa je dodal pogoj, da dobimo neke vrste slovensko vojsko.

In zahtevo, da bi v vojski govorili slovensko.

Točno. Tito je v vzhicienosti, da bo postal maršal, rekel: seveda. Iz nič je postal maršal – to se redko zgodi. General Kocjan pravi, da vzpostavitve TO niso razumeli le kot vrnitve slovenskega nacionalnega vojaštva, ampak tudi kot spremembo, ko so slovenski generali, ki so bili v podrejenem položaju napram srbskim in črnogorskim generalom, zopet dobili svojo priložnost. Obstajata dve mednarodni študiji kalifornijske ustanove Rand iz let 1971 in 1977, ki sta zdaj dostopni, ob nastanku pa sta bili zaupni. Govorita, kako se je v obdobju 1966–1972 ter pozneje 1975 spremenjala nacionalna struktura vodilnega kadra v JLA. Srbom in Črnogorcem so s TO na neki način jemali del ključnih vojaških pozicij, hkrati pa so svojo priložnost dobine majhne republike.

Vendar je bila TO podrejena jugoslovanski armadi?

O pojmu »podrejenost« lahko razpravljamo. Je danes Slovenska vojska podrejena Natu?

Včasih bi rekli, da je beseda »podrejenost« dialektična. Odnosi med hlapcem in gospodarjem niso enoznačni.

TO je po letu 1975 in v osemdesetih letih postavljena kot samostojna komponenta oboroženih sil. Če naj bi bila armada nosilka glavnega bojnega delovanja na fronti, je bila TO nosilka

množičnega odpora na zasedenem ozemlju in zato za TO ne moremo reči, da je bila v osemdesetih dopolnilna sila JLA. Dopolnilna sila je bila v začetku sedemdesetih let. Pozneje je bila samostojna komponenta oboroženih sil.

S čim to utemeljujete?

TO so upravljale republiške oblasti. Financirale so republiške oblasti. Jezik je bil praviloma nacionalen: v Makedoniji makedonski, v Sloveniji slovenski, na Kosovu so, razumljivo, čarali, na Hrvaškem pa naj bi bil v rabi skupni srbohrvaški jezik. Leta 1982 so delali poseben primerjalni slovar vojaškega izrazoslovja v petih jezikih. Torej so s tem mislili resno. Vojaški pojmi so zapisani v vseh nacionalnih jezikih (srbohrvaškem, makedonskem, slovenskem in albanskem). In še v madžarsčini.

Skratka, na vprašanje, ali je bila TO podrejena armadi, lahko odgovorim z da in z ne. V Sloveniji, recimo, je bilo znano, da se bo armada, če pride do napada tujih sil, iz Slovenije umaknila.

V primeru napada Nata?

V obeh primerih. Dve grožnji sta bili predvideni. Z zahoda – Nato in z vzhoda – Varšavski pakt. V obeh primerih bi se armada iz Slovenije umaknila.

In bi šla v Bosno.

Umaknila naj bi se v osrednjo Jugoslavijo. Zato so teritorialce usposabljali v drugem duhu: borili se boste za svojo zemljo. Pomurci, recimo, smo vedeli za sovjetsko motorizirano divizijo v madžarskem Lentiju. Tempo napada je bil tak, da bi v enem dnevu prišli do Celja. Prešteti se ne bi mogli, tako hitri bi bili. Vendar smo mi teritorialci vedeli, da se ne bomo umaknili. Tudi leta 1991 smo vedeli, da se bomo morali postaviti proti tankom – z ne najbolj učinkovitim sredstvi. Ljudje so to imeli v podzavesti in tako so se potem leta 1991 tudi obnašali. Znali so se postaviti pred tank.

Je slovenska republiška oblast pred letom 1990 lahko vplivala na izboroveljniškega kadra?

Slovenska oblast je morala dati soglasje za komandante TO. V primeru Ivana Hočevarja, ki je TO poveljeval do leta 1990, republiška oblast ni dala soglasja. To je edini primer, ko Beograd ni upošteval slovenskega stališča. Hočev je bil tudi edini načelnik štaba TO; ki je na to funkcijo prišel brez soglasja republiških oblasti.

Hkrati Hočev v TO ni bil »staroselec« – ostali poveljniki TO so izhajali iz te strukture, ne iz JLA.

Mi v podrejenih štabih TO smo gledali na barvo Hočevarjeve uniforme. Nosil je modro uniformo, uniformo letalcev. Bil je letalski general. Ker je nosil modro uniformo, ga nismo imeli za našega. Med kopensko vojsko in le-

talci je bila razlika. Ljudje iz kopenske vojske so razumeli teritorialno mentaliteto. Sicer pa so bili do Radislava Klanjščka, ki se je smrtno ponesrečil, ko je strmoglavlil s helikopterjem, vsi slovenski poveljniki TO še vezani na partizansko obdobje. Na začetku so štabe in pomembne enote TO vodili partizani. Hkrati je bilo republiškim oblastem jasno, da v jugoslovanskem generalštabu nad konceptom TO niso navdušeni, ker Beograd ni imel popolnega nadzora. Je pa res, da je bila v Sloveniji nacionalna barva bolj poudarjena kot na primer na Hrvaškem.

Rivalstva med TO in JLA so na dan prihajala na nenavadnih prizoriščih, recimo med vojaško parado leta 1985. Tedanj poveljnik ešalona slovenske TO je bil prepričan, da je njegova enota s strojevin korakom naredila strašansko dober vtis na celotno federacijo. Ešalonu slovenske TO je med parado leta 1985 povlejal Anton Krkovič.

Ljudje, ki so bili leta 1985 na paradi, so mi pri povedovali, da so bili slovenski teritorialci najboljši. Podrobnosti pa ne poznam.

Rivalstvo pa je obstajalo.

Seveda je. Najbolj je prišlo do izraza po letu 1986. Takrat se je pojavilo vprašanje, ali je res treba toliko denarja dati za zvezno armado. Začela se je debata o financiranju zvezne armade. In takrat je prišlo do parodoksa. Republike so rekle, da toliko denarja za zvezno armado ne bodo več dajale. Za obrambo je šlo takrat 4,5 odstotka BDP. Danes damo en odstotek in se nam zdi preveč. Hkrati so takrat republike bile pripravljene še naprej namenjati toliko denarja, kolikor bi ga bilo za TO potrebno. Tu je prišlo do konflikta. »Za nas ne dajo, za svoje bi pa dali,« je ocenjevala jugoslovanska generaliteta. Zakaj so z doktrino TO hoteli brigade TO podrediti zvezni armadi? Ker so bile brigade TO boljše od zveznih. Slovenija je to doktrino leta 1990 zavrnila.

Bolje opremljene?

Da, ker so za financiranje skrbele republike. Brigade TO so bile bolje opremljene od rezervnih partizanskih enot, ki so bile pod JLA. Zato so že v začetku osemdesetih začeli razmišljati tudi, kako bi skupaj naredili tako imenovane partizanske divizije. To so hoteli zmešati skupaj, pa ni šlo.

Zakaj ne?

Ker so vedeli, da bi partizanskim divizijam povlevale republiške oblasti. To pa ni šlo. Zato so leta 1987 prišli z zgodbo o vojaških območjih, s čimer so na obrambnem področju ukinili republiške meje. Takrat so tudi republiški štab TO, ki ga je vodil general Hočevar, podredili zagrebškemu poveljstvu. Vendar so lahko podredili le republiški štab, ne pa celotne TO.

Leta 1990 je bila TO razorožena.

Tudi tu stvari niso črno-bele. Naj povem na

osebnem primeru. Moje vojaške pištole ni nihče vzel in jaz je nisem nikomur izročil. Nobile puške mi niso vzeli. Pojem razorožitev je vojaškopravni pojem. Razorožitev pomeni, da formacije prostovoljno ali pod prisilo oddajo orožje, da so enote razpuščene in da se uvedejo sankcije proti vodstvenemu kadru, če je to potrebno. Nič od tega se v slovenskem primeru ni zgodilo. Bil pa je poskus odvzema z ukazom o preselitvi orožja v skladišča pod nadzorom jugoslovanske armade. Poskus preprečiti, da bi republike upravljale z vojaškimi strukturami, je bil evidenten. Razorožitev pa po dikanji mednarodnega vojnega in humanitarnega prava ni bila izvedena. Kdor govori o razorožitvi ali samorazorožitvi, mora pogledati, kaj to sploh pomeni. Poskus je bil. Temu poskusu so nekateri zavestno sledili. Pač, nekateri so menili, da tako mora biti. Drugi so imeli orožje v armadnih skladiščih že po prvotnih načrtih. Tretji so rekli: »Mi orožja ne damo.« Tri kategorije so bile. Ne moremo trditi, da so tisti, ki so orožje že po prvotnem načrtu imeli v skladišču JLA, manj domoljubni ali manj Slovenci. Danes nekatere obtožujejo, da so se samorazoržili ... Zakaj pa so ti, ki naj bi se samorazoržili, zatem na skrivaj hodili v skladišča in iz skladišč jemali svoje orožje?

In tvegali glavo.

Če bi jih takrat dobili, bi vse preganjali po kazenskem zakonu in bi šli na vojaško sodišče. V tem, da bi se najprej prostovoljno razorožili, potem pa bi tvegali vse, ko so orožje jemali iz skladišč pod nadzorom JLA, ni logike.

Koliko orožja so teritorialci odnesli iz skladišč pod nadzorom JLA?

To analizira Peter Zupan in bo objavil v knjigi. Šestnajst občin je orožje obdržalo. Dva bataljona v Kočevski Reki sta orožje obdržala. Vojna struktura slovenske TO je imela okrog 80 tisoč oseb. Za toliko oseb je bilo zagotovljeno tudi orožja. Na začetku slovenske osamosvojitvene vojne smo imeli 35 tisoč ljudi. Vojno smo končali s 66 tisoč oboroženimi ljudmi. Veliko orožja smo dobili nazaj. 35 tisoč ljudi je orožje deloma dobilo iz naših skladišč, deloma se je orožje izvzelo iz skladišč pod nadzorom JLA, nekaj orožja je bilo kupljenega. Govorim o puškah SAR, armbrustih ... To je bila pomembna okrepitev.

Armada je imela v Sloveniji 14 tisoč vojakov in dodatnih 2000 jih je poslala na intervencijo. Skupaj torej 16.000. Na naši strani je bilo 35.000 teritorialcev in 10.000 miličnikov. Slovenske obrambne sile so bile po številu vojakov in miličnikov še enkrat močnejše. Vendar bitka ni bila dobljena zaradi številčnega razmerja sil. Ključno je bilo, da od decembra 1990 jugoslovanska stran na slovenskem ozemlju ni več mogla izvajati mobilizacije. Tudi na hrvaškem ozemlju rezervistov ni mogla vpoklicati. Vprašanje mobilizacije je bilo ključno. Nekatere ljudi so skušali mobi-

lizirati v enote JLA po telefonu. Ampak to ne gre. Če ni poziva, ni prisile.

Kdaj so nastajali obrambni načrti, ki so bili aktivirani leta 1991?

Z direktivo MSNZ je jugoslovanska vojska prvič opredeljena kot nasprotnik. Gre za direktivo iz septembra 1990. Načrti so nastajali po tem, ko je Janez Slapar prevzel vodenje republiškega štaba TO. Ti načrti so nastajali decembra 1990 ter med januarjem in aprilom 1991. Načrt Kamen je bil najpomembnejši. Imel je štiri variente, ena od njih je govorila o preprečitvi, da armada zasede mejne prehode. Drugi načrt je bil načrt Nabava – kako bomo prišli do vsega našega orožja, ki je pod nadzorom armade. Načrt Jezero je opredeljeval, kaj bomo naredili z vojaki nasprotne strani. Ta je najbolj zanimiv. Potem je bil še načrt za varovanje objektov, ki pa je bil v resnici načrt za zavarovanje slovenske oblasti in kritične infrastrukture – telefonskih vozlišč, komunikacij, elektrarn, pošte, bank ...

So bili ti načrti narejeni povsem na novo?

Da. Seveda pa smo poznali enote jugoslovenske vojske in poznali smo njihove načrte iz druge polovice osemdesetih let, ki so, denimo, v okviru načrta Bedem preigravali varianto, kako z juga ponovno osvobajajo severozahod Jugoslavije. Na Štajerskem, recimo, smo zelo dobro poznali varaždinski korpus. Jugoslovanska stran se je ob napadu na Slovenijo vozila po istih cestah kot v načrtih, ki so govorili o obrambi Jugoslavije. Mi smo jih ustavliali in ovirali na istih točkah, kot smo načrtovali ob morebitnem vpadu z zahoda ali vzhoda, le smeri prodora so bile zdaj obrnjene.

Znanje, kako narediti obrambni načrt, je bilo torej staro, načrt pa nov.

Da, ker je bilo novo predvidevanje situacij.

Pri razpravi o kontinuiteti ali diskontinuiteti teritorialne obrambe se zdi, da je ta omejena na pravne dimenziije. Vendar gre pri TO tudi za ljudi, njihovo znanje, poznavanje terena, obrambne načrte in orožje.

Zgodba o kontinuiteti ali diskontinuiteti je politično motivirana. Teritorialci in rezervni miličniki pa to razumejo kot žaljivko. Isti ljudje so funkcionalno delovali v TO in milici pred letom 1990 in leta 1991. Pomembno je tudi, kako so TO in miličnike dojemali navadni ljudje. Teritorialce in miličnike se je že pred letom 1990 dojemalo kot tiste, ki bodo branili in varovali Slovenijo.

Če so sile TO res kontinuiteta s starim režimom – mi lahko kdo pojasni, kako smo potem vojno dobili? Na proslavi ob 50-letnici TO je bilo tudi rečeno, da je po slovenski vojski prvič zadišalo pred 28 leti. Državo imamo 27 let in pet mesecev. Ali to pomeni, da pred tem teritorialci niso čisto nič dišali po slovenski

vojski? Ali Maistrovi borci pred sto leti niso nič dišali po slovenski vojski? Francoski maršal je 6. novembra 1918 priznal, da so Maistrovi borci slovenska vojaška formacija. Mar med partizansko vojsko ni nič dišalo po slovenski vojski? 30. novembra 1943 so tudi slovenski partizanski vojski v Teheranu priznali, da se na strani zaveznikov bori za podobne cilje.

Skozi slovenske obrambne strukture je od leta 1968 do 1995 šlo okrog 200 tisoč ljudi. To je kakšna petina moške populacije. In tudi ženske so sodelovale. Vsaj 180 tisoč teh ljudi je šlo decembra 1990 na plebiscit in vsaj 170 tisoč jih je glasovalo za samostojno Slovenijo. Kako lahko rečemo, da ti ljudje niso bili za Slovenijo ali da so kontinuiteta ter da so bili za neki drug sistem? Saj so na plebiscitu in na volitvah leta 1990 zavrgli komunistični sistem! Z veliko večino! Se zavedamo, kakšen je bil leta 1990 človeški kapital?

Pri razpravah o osamosvojitvi je prvih nekaj let veljalo, da so tudi mediji odigrali pomembno vlogo. Ta komponenta je potem izginila s horizonta. Zakaj?

Morda smo pa vojno dobili prav zaradi mediјev! Naj pojasnim. Slovenska **osamosvojitvena vojna** je eden prvih primerov danes imenovane hibridne vojne v svetu. Poleg omejene uporabe vojaških zmogljivosti je bila pomembna tudi politična in medijska dimenzija. Kot vojak bi sicer rekel, da je bila vojaška dimenzija ključna. Če pa ne bi bil vojak, bi na prvo mesto postavil informativno dimenzijo. V Ormožu, denimo, ne bi začeli streljati, če mediji pred tem ne bi prinesli slike, kako s hrvaške strani jugoslovanska vojska strelja po železniški postaji, hribu in lokalnem radijskem oddajniku, vinski kleti ... Dokler do ljudi ni prišla slika, kaj se dogaja, se niso zavedali, da so v vojni. Ko so sliko videli, so razumeli, da so v vojni. In razumeli so, da bodo tudi sami vsak trenutek na vrsti – da se bo streljalo tudi na njih. Ljudi, veste, je težko prepričati, naj začnejo streljati na onega z druge strani, če pa sta bila še do včeraj na neki način skupaj.

Ko se kregamo, se kregamo o senci. V svetu poznajo delitev na državno vojsko in nacionalno vojsko. Mi imamo državno vojsko od 26. junija 1991. Mednarodno so jo priznali leta dni pozneje. Nacionalna vojska pa ima daljše korenine. Ni razloga, da bi se nacionalne vojske sramovali. Vojske kot tradicionalistične strukture so na svoje zgodovinske korenine celo ponosne. Izjema je, recimo, sodobna Nemčija, ki se zaradi razumljivih razlogov ne more in sme sklicevati na vojaško tradicijo. Ponavljam: Maistrovi borci so imeli elemente nacionalne vojske, čeprav niso bili državna vojska. NOB je imela elemente nacionalne vojske. In TO je imela elemente nacionalne vojske.